

Podnět Výboru pro práva starších lidí

ze dne 10. října 2022

k povinnému zavádění datových schránek

Výbor pro práva starších lidí doporučuje Radě vlády pro lidská práva, aby doporučila vládě uložit svému 1. místopředsedovi a ministrovi vnitra spolu s místopředsedou vlády pro digitalizaci a ministrem pro místní rozvoj:

1. předložit novelu zákona č. 261/2021 Sb., kterým se mění některé zákony v souvislosti s další elektronizací postupů orgánů veřejné moci, která odloží povinné zřízení datových schránek minimálně o jeden kalendářní rok,
2. v příštím roce provést informační kampaň a zavést podpůrná opatření k minimalizaci negativních dopadů digitalizace na seniory a další zranitelné skupiny (např. zřízení asistenčních míst, propojení možnosti zneprístupnění datové schránky s procesem zřízení elektronické identity),
3. provést v systému datových schránek potřebné úpravy tak, aby byl systém uživatelsky přívětivější a aby zjednodušil a zlevnil archivaci doručených zpráv.

Odůvodnění:

Dne 1. ledna 2023 má nabýt účinnosti část 133, ustanovení čl. CXLII bodů 1 až 21, 23 až 27, 38 až 42 a 45, čl. CXLIII bodů 1 až 4 zákona č. 261/2021 Sb., kterým se mění některé zákony v souvislosti s další elektronizací postupů orgánů veřejné moci. Cílem těchto ustanovení je mimo jiné rozšiřování okruhu subjektů, které budou přímo ze zákona držiteli datových schránek, pokud již datovou schránku nemají.

Nově má jít o tyto osoby:

- veškeré právnické osoby;
- veškeré podnikající fyzické osoby;
- nepodnikající fyzické osoby bezprostředně poté, co použijí prostředek pro elektronickou identifikaci vydaný v rámci kvalifikovaného systému elektronické identifikace vůči tomu, kdo umožňuje prokázání totožnosti podle zákona upravujícího elektronickou identifikaci

Nepodnikající fyzická osoba bude moci následně požádat o zneprístupnění datové schránky. Ostatním skupinám povinnost komunikovat se státem formou datových schránek zůstane.

Ačkoli digitalizaci státu lze jistě považovat za potřebný proces, je třeba důsledně dbát na to, aby způsob jejího provedení neměl zásadní negativní dopady na skupiny osob, které lze v tomto směru považovat za zranitelné. Výbor pro práva starších lidí se obává negativních dopadů zavedení povinných datových schránek na seniory (ať už podnikající či nepodnikající) a žádá odklad nabytí účinnosti uvedené legislativy, a to zejména z níže uvedených důvodů.

Nízká digitální gramotnost a chybějící systematická podpora

Senioři v porovnání s ostatními skupinami osob podstatně méně pracují s digitálními technologiemi. Dle dat Českého statistického úřadu v rámci výzkumu Informační technologie

mezi jednotlivci a domácnostmi v roce 2021¹ pouze 41,3 % domácností osob starších 65 let disponuje počítačem a pouze 44,4 % domácností připojením k internetu. Pokud jde například o používání e-mailové komunikace, tak ve skupině 65 – 74 let využívá internet k přijímání či odesílání e-mailů pouze 49,1 % osob, ve skupině nad 75 let pak pouze 17,7 %. Poměrně nenáročnou dovednost, jako je instalace programu do počítače, zvládala ve věkové skupině 65-74 let pouhých 4,4 % seniorů, nad 75 let pak pouze 1,2 % osob. Uvedená data jistě nelze interpretovat tak, že každý ve skupině seniorů není digitálně zdatný. Nepochybně existuje skupina seniorů, kteří si s technologiemi rozumí a pracují s nimi dobře a rádi. Tito senioři si již dnes mohou zřídit datovou schránku dobrovolně. Z výše uvedených dat nicméně vyplývá, že velmi významná část seniorů má při práci s počítačem a internetem buď velmi omezené či dokonce nulové dovednosti a zkušenosti. Podobná situace může panovat i u dalších skupin jako osoby se zdravotním postižením či s nízkými příjmy a vzděláním obecně.

Od ledna 2023 ovšem jakékoliv využití elektronické identity povede automaticky ke zřízení datové schránky, s níž senior nebude umět samostatně pracovat. Již tento princip je poměrně závažným zásahem do autonomie jedince, neboť s určitým krokem povinně a nedobrovolně spojuje následky, které s ním bezprostředně logicky nesouvisí a kterých si aktér navíc nemusí být plně vědom. Člověk má plné právo digitální identitu využít jen jednou nebo jen někdy a nemá být nucen k jejímu povinnému využívání. To platí tím více při výkonu základních práv a svobod ve vztahu k veřejné moci. Možnost znepřístupnit datovou schránku pro nepodnikající fyzické osoby není dostatečným důvodem pro automatické zavádění datových schránek zejména v situaci, kdy si kdokoli dnes může na základě své vlastní úvahy datovou schránku dobrovolně – na principu „opt-in“ – zřídit. Podobně se nabízí např. umožnit volbu zřízení datové schránky přímo v souvislosti se zřízením či použitím elektronické identity. Tato řešení respektují autonomii jednotlivce daleko lépe.

V tomto kontextu je třeba připomenout, že nepodnikající fyzické osoby nemohou být dle § 14 odst. 1 zákona č. 12/2020 Sb., o právu na digitální služby a o změně některých zákonů, ve znění pozdějších předpisů, nuceny k využívání digitálních služeb, což ovšem zavedením povinných datových schránek de facto jsou i přes možnost jejich znepřístupnění. I Programové prohlášení vlády v kapitole věnované digitalizaci konstatuje: „pro seniory a lidi se speciálními potřebami nadále zůstane papírová cesta.“ S tím však jsou uvedena zákonná pravidla v rozporu, a to i přes možnost „opt-out“, neboť jde o další nutný krok, aby se člověk svého „práva na nedigitální služby“ domohl místo toho, aby bylo dostupné automaticky.

V praxi přitom rovněž neplatí, že využití elektronické identity je automaticky potvrzením digitální gramotnosti. V řadě případů zřizují na žádost seniorům elektronickou identitu jejich příbuzní nebo třeba pracovníci neziskových organizací právě proto, aby jim pomohli vyřešit konkrétní problémy jako registrace na očkování či stahování očkovacích certifikátů, případně v současnosti elektronické žádosti o sociální dávky. Častější využívání těchto cest nemusí být úplně vypovídající o digitálních schopnostech seniorů, jak plyne z výše uvedených dat. Je navíc (alespoň dosud) prakticky a technicky významný rozdíl mezi používáním např. e-mailu či sociální sítě a používáním datové schránky s kvalitativně daleko silnější nutností zabezpečení techniky, povědomí o právních důsledcích doručování a souvisejících digitálních kompetencích.

---

¹https://www.czso.cz/csu/czso/domacnosti_a_jednotlivci

Organizační a finanční náročnost

Využívání datových schránek s sebou nese nejen nové způsoby komunikace s veřejnými orgány, ale i obecně nakládání s touto komunikací. Zatímco listinné dokumenty si jejich adresát mohl ukládat neomezeně dlouho, v datové schránce se zprávy nearchivují a automaticky se mažou 3 měsíce po doručení. Zprávu i s obsahem je tedy nutné si vždy stáhnout do počítače. Toto sice neznamená další finanční náklady, nicméně je třeba si hlídat a opakovaně prodlužovat platnost tzv. časových razítek. Další možností je uložení do trezoru České pošty, avšak za poplatek, případně do externí aplikace, což ale předpokládá rovněž určité digitální kompetence. Ani konverze elektronické zprávy do papírové podoby není úplně jednoduchá a bezplatná. Fakticky jde o změnu paradigmatu doručování pošty, kdy je běžný občan zvyklý na to, že doručenou poštu může uchovávat jednoduše a bezplatně neomezeně dlouho, což ale u datové zprávy možné není, respektive to není možné bez dalších kroků z důvodů expirace časových razítek a nutnosti jejich obnovování nebo placení za datový trezor, kde jsou razítka obnovována automaticky. Senioři tak mohou mít problém s celou změnou systému doručování včetně finanční náročnosti přidružených technologií.

Rizika digitálního vylučování seniorů

Snaha vyhnout se datovým schránkám paradoxně může vést ke snížení ochoty seniorů řešit problémy elektronickou cestou. Lze očekávat, že zejména ze strany činovníků právnických osob, například spolků, SVJ, bytových družstev nebo podnikajících seniorů, kteří často živnost mají jako přivýdělek k důchodu, bude povinné zavedení datových schránek silným demotivačním faktorem, který může vést k ukončení činnosti, jako tomu bylo například v případě povinností spojených se zaváděním EET. Dalším faktorem pak může být zvyšování závislosti seniorů na dalších osobách (příbuzných, úřednících, pracovnících neziskových organizací) pokud bude ovládání datových schránek složité, jako je tomu dnes. S tím souvisí i riziko zneužití seniorů a jejich důvěry prostřednictvím špatně zabezpečených technologií, včetně zneužití identity či jiné formy počítačové kriminality.

Chybějící informační kampaň a podpora a nevhodné načasování

V současné době je prakticky nulová informovanost seniorů o tom, za jakých podmínek jim budou datové schránky zřízeny, jak fungují, jaké povinnosti či specifika jsou s nimi spojena. Obáváme se, že pokud nabude zákon účinnosti v lednu 2023, tak je na spuštění kampaně v tuto chvíli již pozdě. Dále je třeba v tomto kontextu připomenout, že se zavedením povinných datových schránek není spojena možnost využití asistenčních míst, která by mohla být pro seniory zřízena například na platformě Czech POINT a knihoven. Chybí i vzdělávací programy či jiné formy pomoci. Stát nijak ohledně nové povinnosti nekomunikuje ani například s neziskovými organizacemi, které se seniory pracují. V případě odkladu je tak důležité vedle informační kampaně rovněž využít čas k vytvoření systému míst, která budou schopná seniorům s používáním datových schránek pomoci. Zejména v případě poboček Czech POINT se pak nabízí možnost jejich systematického využívání jako asistenčních míst elektronické komunikace s úřady i v dalších oblastech a ve vztahu ke všem skupinám digitálně vyloučených osob.

Pokud jde o dopad informační kampaně, tak je třeba zdůraznit, že senioři nyní řeší mnoho problémů spojených zejména s rostoucími cenami či energetickou krizí. Obdobně i média se věnují logicky primárně těmto tématům, proto i případný dosah informační kampaně o povinných datových schránkách bude tímto snížen. Ve výsledku tak ve společnosti bude nízké až žádné povědomí o zřízení povinných datových schránek a o jeho důsledcích.

V případě, že lidé nebudou s datovými schránkami pracovat, respektive nepochopí specifika a důsledky práce s nimi, může to vést k řadě dalších problémů, které se mohou projevit v jejich právním statusu. Pokud lidé nebudou vědět o doručení datové zprávy, nebudou ani informováni o svých právech a povinnostech, která tak nebudou moci vykonávat či je jinak ovlivňovat. Nastanou pak případné fikce doručení, které tato práva a povinnosti ovlivní spíše v neprospěch jejich nositelů. Datové schránky budou ze strany většiny seniorů vnímány jako další problém, který v nelehké době musí řešit, což může dále podkopávat důvěru ve veřejnou správu či přispívat k dalšímu vyhrocování pozic ve společnosti.